

BALÁZS IMRE JÓZSEF

SZOCREÁL KREATÍV ÍRÁS?

A bukaresti Mihai Eminescu Íróiskola (1950–1955)
történetéről

A szocreál és az intézményesülés kényszerei

■ A szocialista realista irodalom, egyik lehetséges célkitűzése és olvasata szerint, arra tanítja az embert, hogy úgy éljen, mintha egy regény hőse volna.¹ Ez a regény ráadásul egy utópikus regény, amely egy vágyott jövő fikcióját vetíti ki, ugyanakkor azt várja a befogadótól, hogy máris jelenbeli tapasztalatként viszonyuljon hozzá – vagy legalábbis tegyen úgy, mintha az, amit olvas, maga a valóság volna.² Érthető tehát, hogy az ilyen, részletesen belakható narratívákra jelentős igény mutatkozott a Kelet-Európában berendezkedőben lévő szocialista rendszerekben. Ahhoz viszont, hogy ezek a történetek magyarul, románul, bolgárral és a keleti tömb többi államának nyelvén is megszülessenek, teljes kultúrák áthangolására volt szükség.

Az áthangolás folyamatát legeggyértelműbben intézmények történetén keresztül ragadhatjuk meg – magának a szocialista realizmusnak az elismeretése, egyeduralkodóvá tétele a romániai irodalomban új intézmények létrehozását feltételezte. A romániai folyamatokat tekintve Lucia Dragomir az új Írószövetség, az új folyóiratok és kiadók, az irodalmi körök és az irodalomoktatás rendszerét azonosítja meghatározó tényezőkként.³

A romániai irodalmi képzés elmélete és gyakorlata, ahogy a környező szocialista országokban is, arra a szovjet modellre épült, amelyet Evgeny

Ungarian Bar

Az Iskola tanterve jól mutatja, hogy milyen típusú változásokat szerettek volna az alapítók elérni az irodalmi kánonban – és kiterjesztve a változások hatókörét, magában a társadalomban.

A tanulmány az MTA Domus Hungarica Scientiarum et Artium támogatásával készült.

Dobrenko leír *The Making of the State Writer* című könyvében.⁴ Az 1950-ben Bukarestben létrehozott íróiskolát, a Mihai[l] Eminescu Irodalmi és Kritikai Iskolát (Școala de Literatură și Critică Literară Mihail Eminescu⁵) a moszkvai Gorkij Intézet mintájára gondolták el.⁶ Az íróiskola növendékei egyfajta sajátos elszigeteltségben léteztek mindaddig, amíg a képzési folyamat zajlott – mintha azt a fikciót és utópiát kellett volna élniük bizonyos értelemben, amelyről majd írni fognak. Az iskola szabályzata szerint a Kiseleff 10 szám alatti épületet csakis szervezeten és főként dokumentációs céllal volt indokolt elhagyniuk, az elvárás és remény velük szemben pedig természetesen az volt, hogy a kommunista Románia fikcióját fogják majd megírni és pozitív színben lefesteni.

Maga az íróképzés ötlete nem tekinthető szocialista „vívmánynak”, noha egyébként a gondolat jól illeszkedett a kommunizmus doktrínájához, amelyben a nevelés és átnevelés racionalista képzetköre dominánssá vált, és ezzel összhangban a művészi alkotás is egyfajta személytelen kreativitás elgondolása felé hajlott. Az, amit ma kreatív írás program(ok)ként ismerünk, ugyanabból az időszakból származik, mint a szovjetunióbeli íróképzés, de más alapokra épült: az amerikai „progresszív” nevelési irányzatok húszas és harmincas évekbeli fejleményeihez illeszkedve jöttek létre az Egyesült Államokban az első „kreatív írás műhelyek”.⁷ Izgalmas feladat lenne megírni ezeknek az irodalmi képzési formáknak a párhuzamos történetét, az időbeli egybeesés miatt is. Az összevethetőség egyik tényezője minden bizonnyal az lenne, hogy ezek a műhelyek az írást és olvasást rendkívül szoros kapcsolatukban kezelték: egyszerre neveltek írókat és olvasókat.⁸ Ehhez az összevetéshez azonban jelenleg nem áll még rendelkezésünkre elegendő empirikus anyag. A továbbiakban a bukaresti intézmény tevékenységére összpontosítva azt vizsgálom, milyen képzési célkitűzések körvonalazhatóak az ötvenes évekbeli írásoktatásban az iskola alapításakor megfogalmazott programok alapján, és hogyan vethető egybe ezek megvalósulása az intézmény diákjainak szubjektív tapasztalataival.

Az Iskola tanterve jól mutatja, hogy milyen típusú változásokat szerettek volna az alapítók elérni az irodalmi kánonban – és kiterjesztve a változások hatókörét, magában a társadalomban. Az Iskola körül ugyanakkor egy összetett intézményi hálózat is létrejött (irodalmi lap, együttműködési lehetőségek más irodalmi intézményekkel, irodalmárokkal). 1955-ben az Iskola mégis beolvadt a Bukaresti Egyetem struktúrájába, önálló intézményként megszűnt létezni. Fontosnak tűnik tehát megvizsgálni azt is, hogy ez a (részleges) kudarc minek tulajdonítható, és milyen indokok alapján döntöttek az alapítók e beolvastás/megszüntetés mellett. E folyamatok leírásához forrásanyagként a Román Kommunista Párt archívumából származó, publikált levéltári anyagok mellett olyan önéletrajzi narratívákra is támaszkodom, amelyekben az iskola román és magyar diákjai az idők folyamán beszámoltak az iskolában töltött éveikről.

Pártdokumentumok az Iskola működéséről

■ A hivatalos okiratok szerint a Mihai Eminescu Irodalmi és Kritikai Iskola azzal a céllal jött létre, hogy a fiatal, főként munkás származású írókat és kritikusokat képezze, „kommunista nevelést” biztosítva számukra, és átadja számukra azt a tudást, amelynek alapján új típusú, a munkásosztály javát szolgáló irodalmat művelhetnek.⁹ A romániai kontextusban ugyanakkor sajátos cél volt, hogy minél gyorsabban körvonalazódjék egy olyan új írógeneráció, amelyik átveheti a jórészt „útitárs”, polgári származású írók helyét – az ötvenes évek generációváltása egyben kulturális fordulatként is tételeződött tehát Romániában. A „fiatal író” státusa ebben az összefüggésben felértékelődött, és a „fiatal” jelző nem csupán életkorbeli különbséget jelölt.¹⁰

A hivatalos jelentések, amelyek az Iskola tevékenységét jellemzik,¹¹ arról tanúskodnak, hogy a diákok származásának adatait figyelmesen rögzítette a vezetőség, és hogy a munkás származású növendékek arányának fokozatos növekedését az intézmény sikereként könyvelték el. Egy 1954-ben írt jelentés 46,15%-nyi proletár, szegényparaszti vagy intellektuel származású diákról beszél – míg az alapításkor ez az arány 35,38%-os volt. (210)¹² Szervezési kérdések kapcsán az alábbiak derülnek ki a jelentésekből: az iskola 1950-ben jött létre, két tanéven keresztül pedig, 1950/1951-ben, illetve 1951/1952-ben egyéves volt a képzés. Az 1952/1953-as tanévtől kezdve a diákokat kétéves képzésre vették fel (209.). 1954-ben a diákok összlétszáma 58 volt, akik közül 26-an elsőévesek, 32-en pedig másodévesek voltak.

Kezdetben a diákok felvétele főként különféle helyi kulturális és politikai szervezetek ajánlásai alapján történt, később az ajánlók köre inkább az irodalmi szakmai szervezetekre (írószövetségre) vagy az irodalmi lapokra szűkült. Emellett a jelölteknek felvételi vizsgán is bizonyítaniuk kellett (211.).

Annak ellenére, hogy az Iskola több diákja már előzőleg jelen volt az irodalmi színtéren, adódtak olyan szervezési problémák, amelyeket annak ellenére sem sikerült megnyugtatóan megoldani, hogy 1953 őszén új igazgatót neveztek ki Petre Iosif személyében. E szervezési problémáknak tulajdonítható, hogy már az 1953-as és 1954-es jelentések is javasolják az Iskola négyéves képzést nyújtó felsőfokú oktatási intézménnyé – intézetté – történő átszervezését. Lényegében ez az átszervezés valósul meg, módosult formában azáltal, hogy az Iskola a Bukaresti Egyetem képzési programjává válik 1955-től kezdődően.

Az Iskola tantervében az alábbi tantárgyak szerepeltek: román nyelvtan, orosz nyelvtan, marxizmus-leninizmus, irodalomelmélet, a román irodalom története, az orosz irodalom története. Ezek mellett gyakorlati írásszemináriumokra is sor került, ezeket többnyire már befutott, publikáló írók vezették. Egy 1953-as jelentésben a diákok osztályzatai is láthatók – csupán találgathatunk, hogy miért éppen a marxizmus-leninizmus, illetve az irodalomelmélet-osztályzatok voltak a legalacsonyabbak, számos elégtelen és elégséges minősítéssel (196.). 1954-től kezdődően a tantárgyak listája és jellege is változott némiképp, és ettől kezdve inkább egy egyetemi képzés logikáját követte. A tantárgyak ekkor a következők voltak: a Szovjetunió Kommunista Pártjának története, Románia történelme, dialektikus és történelmi materializmus, bevezetés az irodalomelméletbe, a román irodalom története, az orosz irodalom története, szovjet irodalom, a világirodalom története, az irodalmi műfajok elmélete, bevezetés a nyelvtudományba, a kortárs román nyelv nyelvtana, orosz nyelvtan, az irodalmi nyelv története (209.).

A jelentések, ahogy magának az újjászervezésnek a ténye is, arról tanúskodnak, hogy a hatalom nem volt elégedett az Iskola tevékenységével. A kritika hivatalos szinteken is megfogalmazódott, de a diákok utólagos visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy maguknak a diákoknak is volt okuk elégedetlenségre. Az alábbiakban előbb a hivatalos iratokban megfogalmazott bírálatok csomópontjait foglalom össze, hogy legalább részben megítélhetővé váljék, milyen mértékben valósultak meg az Iskola alapításkor megfogalmazott, eredeti célkitűzései. Ezt követően a diákok személyes beszámolóiból kibontakozó képet összegzem, abból kiindulva, hogy a szovjet képzési modellek kelet-európai gyakorlatba ültetése szempontjából szimptomatikus lehet az, ahogyan az elvek mindennapi gyakorlatként materializálódnak. Afféle mikrohistóriai nyomokként ezek a memoárok azt mutatják, hogy a modellek gyakorlatba ültetése egyszersmind adaptálást és változásokat is feltételezett, olyan változásokat, amelyek a konkrét romániai társadalmi és politikai helyzettel hozhatók összefüggésbe.

Egy 1953-as jelentés az 1952/1953-as tanévről részletesen ismerteti a kurzusok „ideológiai hiányosságait” – elképzelhető, hogy a jelentésekbe diákoktól érkezett meg-

figyeléseket is beépítettek (190.). E tartalmi vonatkozások mellett kritika tárgyát képezte ugyanakkor a tanári kar munkahelyi fegyelme (elmaradt órák, felkészületlenül megtartott előadások), de a diákság magatartása is (hiányzások, késések az órákról, az iskolaépület engedély nélküli elhagyása, sőt „a proletár etikától való eltávolodás”).

A különböző irodalmi intézmények munkájának összehangolásában is problémák mutatkoztak – amellet, hogy az Írószövetség összességében véve elhanyagolni látott az Iskola tevékenységének folyamatos segítését és monitorizálását, problémaként merült fel a jelentésekben az is, hogy az irodalmi lapok az iskolai tevékenységtől teljesen függetlenül „futtatják” az Iskola egyes diákjait, ennek következtében pedig ezek a diákok „túlzott önbizalomra” tesznek szert, ami az Iskolán belüli arrogáns viselkedésükhöz, a képzési folyamathoz való komolytalan viszonyuláshoz vezet.

Míndezen alapján a következtetés az volt, hogy Moise Aldannak igazgatóként nem sikerült hatékonyan irányítania az intézmény tevékenységét az 1952/1953-as tanévben, így őt leváltották. A jelentések az Iskola újjászervezését és a tanterv, illetve a mindennapi tevékenységek szorosabb ellenőrzését javasolták.

Az Iskola belső életéről szóló másik beszámoló a „burzsoá dekadencia” irodalmához való helytelen viszonyulásmódot emlegette. Ez a viszonyulásmód (amelyhez egyébként a diákok visszaemlékezései konkrét adalékokat is nyújtanak, anélkül persze, hogy osztoznának a jelentés negatív értékítéletében) azt mutatja, hogy a fiatal román írók továbbra is példaképként tekintettek az idősebb írógeneráció nagyjaira, olyan írókként, akik poétika, mentalitás, viselkedés, életstílus szempontjából egyaránt mintát jelenthettek számukra. A kifogások különösen a két világháború közötti román modernség költőire (Tudor Arghezi, Ion Barbu, George Bacovia), illetve Szergej Jeszenyin melankolikus szövegeire vonatkoztak – és a „vádak” egyben jelzik is azt, hogy a diákok ízlésítéleteinek megvolt a maga autonómiája (200–201.). Az Iskola egyik fő célkitűzése – hogy olyan, engedelmes szerzőket képezzenek, akik számára a szocialista realizmus értékben minden más irodalmi irányzat felett áll – láthatólag nem valósult meg 1953-ig. Aggodalomra adhatott okot az is, hogy Nicolae Labiş, a legismertebb fiatal költő az Iskola diákjai közül, kifejezetten autonóm irodalmi tájékozódásról tett bizonyosságot. A jelentések a csoportos tevékenységek kapcsán a diákok passzív magatartásáról beszéltek, illetve szóba került az is, hogy az Iskola belső folyóiratában, az *Anii de Ucenicie* lapjain ugyancsak „dekadens” irodalmi nézetek érvényesültek (214–215.).

Az 1954-es jelentés arra is kitér, hogy míg az Iskola végzettjei között számos ígéretes költő és prózaíró van, az irodalomkritikai profil kevésbé bizonyult sikeresnek, annak ellenére, hogy az intézmény neve és eredeti célkitűzései kritikusok „kinevelését” is ígérték. 1954-ben a diákok közt csupán egyetlen reménybeli kritikust tartottak számon (210.).

A felvételi rendszer 1954-re még mindig nem tudta kiküszöbölni azokat a jelentős különbségeket, amelyek a diákok előképzettségében mutatkoztak, és amelyek miatt maga a képzési folyamat egységes kezelése akadályokba ütközött. A hatalom elvárása másfelől az lett volna, hogy a kurzusok anyagát előre kidolgozzák az oktatók – ez a feltétel sem teljesült, és kritika tárgyát képezte. Az 1953/1954-es évben a jelentés szerint újjászervezték ugyan, műfaji bontásban, a kreatív írás műhelymunkákat, és ez a munka kis csoportokban zajlott. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy ezek megszervezésére vonatkozóan hiányzott egy egységes, centralizált koncepció.

Ha a kritika tárgyát képező aspektusok közös pontjait és mögöttesét próbáljuk azonosítani, nem kerülhetjük meg a rendelkezésre álló humán erőforrás problémáját. A kelet-európai országokban a megfelelően képzett és ugyanakkor „megbízható” szakemberek hiánya ebben az időszakban általános probléma volt.¹³ Az Iskola működéséről szóló jelentések szerint az oktatói testület tagjai vagy nem voltak kellőkép-

pen képzettek a feladatok ellátására, vagy az Iskolán kívüli intézményekben – irodalmi lapok szerkesztőségében, az Írószövetségnél, az egyetemen stb. – volt a fő munkahelyük, és ezért energiáiknak csupán töredékét szánhatták az Iskola tevékenységében való részvételre. A „fegyelmi” problémák (elmaradt órák, hiányzások stb.) az igazgatóváltás után, az 1953/1954-es tanévben is jelen voltak (211–212.), az új igazgatónak, Petre Iosifnak továbbra is akadtak egyéb szervezési feladatai az Írószövetségnél. A szervezeti kérdések megoldását távlatilag egy új ügyvezető igazgató kinevezésétől várták, aki kifejezetten az oktatási folyamat megszervezéséért felelt volna.

A jelentések fontos szerepet szántak távlatilag a Moszkvában képzett, új vezetőknél: a remények szerint jelenlétük lehetővé tette volna a szükséges átalakításokat. 1954-ben felmerült, hogy a kinevezett igazgató, Petre Iosif kevesebb feladatot kapjon az Írószövetségben belül, hogy az Iskola tevékenységét hatékonyabban irányíthassa. Ugyanakkor George Toma Maiorescutól, aki akkoriban a moszkvai Gorkij Intézet végzős hallgatója volt, azt várták, hogy ügyvezetőként/aligazgatóként bekapcsolódjék az Iskola munkájába (217.). (Maiorescu életrajzaiból tudjuk, hogy hazatérése után a *Contemporanul* című irodalmi folyóirat szerkesztője lett végül.) Ugyanez a jelentés, az orosz irodalom oktatásának újjászervezésével kapcsolatban, említi A.P. Perebinosov nevét, a név mellett ugyancsak a Gorkij Intézetet említve zárójelben. Alighanem ugyancsak egy olyan káderről van szó, akinek a moszkvai képzését és tapasztalatait a bukaresti intézményrendszer megerősítésében kívánták kamatoztatni. Amikor Lucia Dragomir a szocreál romániai meghonosításáról beszél, jelentős szereplőként említi azokat a „kultúrideológusokat”, akik inkább a kultúra megszervezésében vettek részt, anélkül hogy voltaképpen nagy terjedelmű kritikai vagy irodalmi életművet hoztak volna létre.¹⁴ Ezeknek az „ideológusoknak” (mint Leonte Răutu vagy Mihai Novicov) lehetnek volna utódai a Moszkvában képzett új káderek, s e képzési folyamatban a Gorkij Intézetnek fontos szerepe volt – a romániai magyar irodalmárok közül, mint ismeretes, Domokos Géza tartozott az Intézet végzettjei közé.¹⁵

A hivatalos jelentések alapján tehát arra következtethetünk, hogy az Iskola tevékenységében mutatkozó problémákat főként szervezési, illetve humánerőforrás-gondokra vezethetjük vissza, hiszen alacsony volt azoknak az oktatóknak a száma, akiknek fő munkahelye volt az Iskola, így ottani aktivitásukra szükségszerűen rész-munkaidős plusztevékenységként tekintettek, ami kisebb prioritással bírt életükben. A pontosan kidolgozott curriculum hiánya ugyancsak hozzájárult ahhoz, hogy az eltérő társadalmi háttérrel és előképzettséggel rendelkező diákok egyformán motiváltak legyenek az oktatási folyamatban. Mindezek fegyelmi problémákhoz vezettek az oktatók és a diákok körében egyaránt, és hosszabb távon az körvonalazódott megoldásként, hogy a képzési folyamat a Bukaresti Egyetem nagyobb hagyományra visszatekintő keretei között folytatódjék. A továbbiakban, a diákok visszaemlékezései alapján azonban egy olyan alternatív történet is körvonalazható, amelyben egyéb okok is felszínre kerülnek azzal kapcsolatban, hogy miért volt hosszú távon sikertelen a moszkvai Gorkij Intézet modelljének bukaresti adaptálása.

Személyes emlékek az Iskola működéséről

■ Az Iskola mindennapjainak legrészletesebb leírását Marin Ioniță prózaíró végezte el *Kiseleff 10: az írógyár* című memoárjában.¹⁶ Annak ellenére, hogy a szerző 74 éves koráig, e memoár első megjelenéséig inkább helyi szinten volt ismert, memoárköte- te sikerét jelzi, hogy újranyomása az *Adevărul* napilap könyvsorozatában jelent meg – és szubjektív hangneme ellenére mindmáig ez a kötet az egyik legfontosabb forrás az Iskola tevékenységével kapcsolatban.

Ioniță már az Iskola megalapításakor, 1950-ben felvételt nyert az intézménybe, de alig három hét tanulás után katonai behívót kapott. Noha kérvényezte a katonai szolgálat letöltésének elhalasztását, az akkori igazgató, Mihai Novicov nem hagyta jóvá a kérést. Ioniță mintegy évnyi katonai szolgálatot követően, csupán 1952-ben tért vissza diákként az Iskolába. Az emlékirat alapján kijelenthető, hogy az Iskola épületében, a Kiseleff sugárút 10 szám alatt lakni privilégiumot jelentett jó néhány diák számára. Egyfajta fikcióban, alternatív valóságban, Bukarest többi részétől jórészt elszigetelve éltek. Ioniță számára a napi három, rendszeres étkezés, fehér kenyérrel és egyéb harapnivalókkal, az egyéb életfeltételeket is beleértve, luxuskörülményeknek számított ahhoz képest, amit korábbi lakhelyén, Găiești-ben vagy szülei parasztházában tapasztalt. A tapasztalatok egyfajta ambivalens jellegét is érzékelhette ugyanakkor, azt, ahogy saját szüleinek helyzete nehezebbé válik azzal párhuzamosan, ahogy ő kiemelt életkörülmények közé kerül. Ezek voltak a kollektivizálás évei ugyanis, amikor a földtulajdonosoknak egyre több és több terményt kellett beszállítaniuk az államnak tulajdonjoguk fejében (35.).¹⁷

Az az ár, amit saját magának kellett megfizetnie kiemelkedő életkörülményeiért és tanulási lehetőségei fejében, a legapróbb részletekig menően ellenőrzött életvitel volt. A diákok az iskolaépületben laktak – Ioniță leírása szerint abban az esetben is, ha egyébként bukaresti lakosok voltak. Kimenni a városba vagy vendéget fogadni a bentlakásban komoly akadályokba ütközött, és szigorú ellenőrzés alá esett. A diákok szolidaritása azonban számos esetben kijátszotta a merev szabályrendszert, amelyet Ioniță emlékei szerint Alexandru Hoaje politikai igazgató erőltetett a diákságra (52.). A mindennapok szintjén tehát a résztvevőknek sikerült alakítaniuk a modellen és a kereteken – Ioniță könyvében a szabályok elleni vétségek természetesen ízes anekdotákká változnak titkos éjszakai kilopórdásokról vagy tiltott olvasmányokról.

A beszámolók alapján úgy tűnik, voltak az Iskolának kihívást jelentő, motiváló kurzusai, illetve olyan tanárai, akikkel emlékezetes volt együtt dolgozni. Ioniță említést tesz a Bukaresti Egyetem néhány tanáráról, akiket ők is hallgathattak – az Iskolában például Tudor Vianut. Megtalálták a módját ugyanakkor annak is, hogy az Egyetem épületében is hallgassák olyan élő legendák előadásait, mint George Călinescu. A kreatív írás szemináriumokat befutott írók tartották – Ioniță esetében Petru Dumitriu. Egyik gyakorlat, amelyikről a memoárszerző említést tesz, a következő volt: Balzac *Gobseckjének* egy olyan példányát kapta kézhez, amelynek az utolsó fejezetét a tanár leragasztotta. A regény elolvasása után a diáknak befejezést kellett írnia a regényhez saját elképzelései szerint (53.). Ez a példa arra utal, hogy az írástanítás gyakorlati oldalait nem hanyagolták el az oktatók, és a diákoknak lehetősége nyílt konkrét feladatokat teljesítve alakítani saját íráskészségükön. Ennek ellenére, ahogy Ioniță elmondja, túlzott mennyiségben voltak jelen a tananyagban az elméleti és politikai jellegű olvasnivalók.

Az ígéretes szintjén a végzetek előtt megnyíló lehetőségek kétségtelenül vonzóak voltak. Munkahelyet ígértek nekik – általában irodalmi lapszerkesztőként vagy újságíróként –, és lakást, ami az adott korszakban mások számára korántsem volt még általánosan elérhető. (238.). Ennek ellenére több végzett diák élettörténete is azt mutatja, hogy a romániai társadalom nem feltétlenül állt még készen a végzetek ígérete szerinti integrálására. Ha volt is munkahelyük, életkörülményeik gyakran szerényebbek voltak az Iskola falai közt megszokotthoz képest. Ioniță beszámolója tehát felveti annak lehetőségét, hogy az egyes életutak szintjén is találhatunk kudarc történeteket, nem csupán az intézmény történetének szintjén.

Magát Ionițăt nem sokkal a végzés előtt eltávolították az Iskolából, mint kiderül, többé-kevésbé egy félreértés következtében (346–357.). Ahhoz azonban éppen elegendő ideig volt az Iskola diákja, hogy megtapasztalja azt, ahogyan a diákok a sar-

kukra állnak egyes, őket érintő ügyekben, vagy saját véleményyt fogalmaznak meg, a hivatalos álláspontoktól eltérőeket. Az emlékek arról tanúskodnak tehát, hogy nem sikerült olyan, egységes tömeggé formálni a diákságot, amely vakon követné írásai-ban a Párt irányelveit.

Az Iskola egy másik, 1951-ben végzett diákja, Dumitru Micu ugyancsak publikált egy cikksorozatot az Iskolával kapcsolatos személyes élményeiről.¹⁸ Az élményszerűség mellett ezek a szövegek azért is dokumentumértékűek, mivel a szerző hamarosan oktatója lett az intézménynek (a fentebb idézett jelentések egyikében a tanári kar tagjaként szerepel egy felsorolásban [194.], az 1952/1953-as tanévben, az irodalomelmélet oktatói csoport tagjaként). 1954-től tanársegédként a Bukaresti Egyetemen dolgozott, és sikeres egyetemi pályát futott be.¹⁹

Micu megrajzolja a tanári kar és az igazgatók egyéni portréját, és saját, kollégái-hoz fűződő viszonyáról is beszél. Számunkra különösen érdekes lehet az a „kolozsvári csoportidentitás”, amely a saját évfolyamához tartozó diákok körében képződött meg. Annak ellenére, hogy az említett „kolozsvári csoport” meglehetősen heterogén összetételű volt (a bölcsészkar két végzettje, két diákja, egy filozófia szakos hallgató, egy újságíró és egy munkás tartozott közéjük),²⁰ kollégáik a következőképpen viszonyultak hozzájuk:

„Az Iskolában olyan baráti körök alakultak ki, amelyeknek formálódása nem alkalmazkodott semmilyen »magasabb«, szervezési szempontokhoz. Kezdetben inkább a hálótermi közösségek laza, felszíni kapcsolatai voltak meghatározóak, utóbb viszont a vonzások és választások megfoghatatlan elve szerint alakultak. A csoportok és csoportocskák két szélső pontját egyfelől a »munkások«, másfelől a »kolozsváriak« foglalták el. [...] A »kolozsváriak« amúgy jobban szerették volna, ha nem tekintenek rájuk külön csoportként, és a maguk részéről úgy gondolták, probléma nélkül illeszkedtek be az iskolai közösségbe, mindegyiküknek lévén saját baráti köre is. Mégis, az a tény, hogy többségükben értelmiségiek voltak, és sajátos előképzettséggel rendelkeztek, ki is emelte őket a többiek szemében, [...] és néhány gyárakból vagy építőtelepekről toborzott diák olyan »uraknak« tekintette őket, különösebb ok nélkül, akik csakis lenézéssel viszonyulhatnak a »melósokhoz«.”²¹

Ebből a leírásból is látható, ahogyan az Iskola diákjai különféle logikák szerint rendeződtek el csoportokba és rétegekbe – különbözőségüket nem csupán előképzettségük és társadalmi hátterük alapozta meg a többiek szemében, hanem bizonyos mértékig a hely, a régió is, ahonnan érkeztek. Micu arról is ír, ahogyan egyik-másik diák sajátos akcentusa vagy dialektusa miatt vált érdekessé a többiek szemében – és erre némelyikük rá is játszott, hiszen ezáltal egyéniségnek tűnt az Iskola „olvasztóke-mencéjében”.²² Micu cikksorozata további adalékkal szolgál Ioniță felvetéséhez, miszerint az Iskola diákjai bizonyos privilégiumokat élveztek a társadalom átlagához képest, megjegyezve, hogy azok, akik már egy korábbi munkahely háttérével érkeztek az iskolába, a képzés ideje alatt a mindegyiküknek járó ösztöndíj mellett megkaphatták korábbi fizetésük felét is.²³

Kisebbségi szempontok: Koch, Panek, Portik

■ A Mihai Eminescu Irodalmi és Kritikai Iskola diákjai között magyar és német anyanyelvűek is voltak – némelyikük nyelvi beilleszkedése saját beszámolóik szerint sem volt teljesen zökkenőmentes. Egy 1952-es, *Tinărul Scriitor*-ban megjelent cikkben a német származású Iosefina Koch (egyébként Ion Lăncrănjan későbbi felesége) arról beszél többek közt, hogy kezdetben nyelvi nehézségei adódtak, és a tananyagnak csupán kis hányadát értette, az első félév végére viszont már sikerült annyira előrehaladnia a nyelvtanulásban, hogy Eminescu verseit ugyanolyan élvezte

zettel olvashatta, mint Goethét vagy Schillert.²⁴ A cikkben természetesen felismerhetőek a korszaknak azok a kliséi, amelyek a szocialista Románia nemzetiségeinek kölcsönös megértéséről szóltak, és a nemzeti és kulturális határok átjárhatóságát népszerűsítették.

Iosefina Koch nyilatkozata, akárcsak a magyar nemzetiségű diákok folyamatos (noha nem az összlakosságbeli arányokhoz mérhető) jelenléte az Iskolában arra utal, hogy az intézményt a többnemzetiségű romániai társadalom egyfajta tükröként gondolták el az alapítók. Ugyanakkor az is szempont lehetett természetesen, hogy a kisebbségi irodalom és sajtó intézményeiben ugyanúgy szükség volt megbízható szerzőkre, akik az új, szocialista értékrendet népszerűsíthették, mint a román nyilvánosságban.

Annak ellenére, hogy az Iskola diákjainak teljes névsora egyelőre nem ismeretes (az Iskola archívuma Ioniță szerint elkallódott), legalább három ismertebb, magyar nemzetiségű diákról tudunk: Hornyák József prózaíróról (1950/1951-es tanév), Panek Zoltán prózaíróról, költőről, esszéistáról (1951/1952), illetve Portik Imre újságíróról (1952/1954), aki leginkább Nicolae Labișhoz fűződő közeli barátsága és Labișról írt könyve miatt ismert – ez a barátság pedig éppen az Iskolában eltöltött évek alatt szövődött.

Hornyák, aki már újságíróként, az *Utunk* belső munkatársaként érkezett az Iskolába, későbbi nyilatkozataiban, életútinterjúiban nem tért ki az Iskolával kapcsolatos élményeire. Dumitru Micu visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a többi kolozsvárilal lakott egy szobában az iskolai bentlakásban, és hogy kissé távolságtartónak tűnt²⁵ – nem kizárt, hogy alkati tényezők mellett, akárcsak Iosefina Koch esetében, nyelvi akadályok is befolyásolhatták a kapcsolatteremtési módozatokat.

Panek Zoltán viszont egy kései, rendszerváltás után fogalmazott visszaemlékezésében hangsúlyosan és pozitívan emlegeti az intézménnyel kapcsolatos élményeit, nyilván a befutott, jelentős életművet kiépített szerző perspektívájából és magabiztosságával. Az irodalmi képzés gondolatával kapcsolatban felmerült kétségeket visszaemlékezésében oszlatni próbálja, tágas összevetési alapot kínálva az íróiskola megítéléséhez:

„Sohasem értettem, miért vigyorog oly bambán egy irodalomkritikus – ma is fennforog! – ha az »íróiskoláról« hall. Amerikában ezt megelőzően olyan főiskola is működött, ahol a könnyűdalszövegírókat képezik ki. Ja, akkor hajbókolunk! Tanulni bárhol, bárkitől, mindenféle formában lehet és ajánlatos! Mihail Sadoveanu – rektorunk – megmondta az első évnyitókor: »Ebből az iskolából annyi író kerül majd ki, ahányat felvettünk.« Épp azért, mert csak már megjelent művek és versenyvizsga alapján vették fel a hallgatókat, azaz már többé-kevésbé ismert fiatal írókat. A bukaresti egyetemnek nem volt olyan tanári kara, mint a miénk! A Romániába látogató külföldi írók mindegyikével külön-külön beszélgetésen találkoztunk. Színház és koncertek, gyári és falusi tanulmányi kirándulások. Bukarest egyik szép kertes palotájában volt a bentlakásunk és az intézmény maga. Kollégám volt többek között Ion Lăncrăjan, a hírhedt magyarfaló és Pop Simion, volt budapesti román nagykövet. Jómagam csakhamar az irodalomelméleti tanszéken gyakornok lettem. De enélkül is szívesen vállaltam volna ezt a kalandot, akár kínai földmunkásnak is elmentem volna – hiszen éppen besorozott katonaéveimet töltöttem, és még hátra lett volna a java!²⁶

Láthatjuk, az Iskoláról alkotott kép meglehetősen pozitív ebben a visszaemlékezésben. Kétségtelen, hogy a szerző későbbi életútja, részvétele a hatvanas-hetvenes évek romániai magyar irodalmát poétikailag-szemléletileg megújító folyamatban olyan háttérrel nyújt a visszaemlékezéshez, hogy nem kell „kifelejteni” belőle ezt az állomást. Az Iskola hivatalos lapja, az *Anii de Ucenicie* lapszámai alapján egyébként arra következtethetünk, hogy a kisebbségi diákok sajtó anyanyelvükön írhatták iro-

dalmi műveiket az iskolában, annak ellenére, hogy minden bizonnyal ugyanazokat a román nyelvű kurzusokat látogatták. A lap 1952/3-as számában például Panek egy román nyelven közölt, de magyarból fordított verssel szerepel (*Coborîştea*).²⁷

Értékes forrásanyagot tartalmaz az Iskola történetének tanulmányozásához Portik Imre román nyelven írt, posztumusz megjelenésű kötete, amely legnagyobb részét a szerző Nicolae Labişhoz fűződő viszonyáról, vele kapcsolatos emlékeiről beszél.²⁸ Azok a költemények, amelyeket Portik diákként az *Anii de Ucenicie* lapjain publikált, a Panek szövegéhez hasonlóan magyarból fordított művek voltak, fordítóként pedig Horia Aramă,²⁹ illetve Nicolae Labiş neve szerepel mellettük.³⁰ A könyv első fejezete épp nyelvi kérdésekkel indul, egy olyan epizód felidézésével, amikor Nicolae Labiş segít a szerzőnek a román nyelvtan egy sajátos aspektusának megértésében – barátságuk is innen eredeztethető.³¹

Portik memoárja konkrét adalékokkal szolgál annak a kérdésnek a pontosabb leírásához, hogy mit is jelentett a hivatalos jelentésekben a „burzsoá dekadencia” szerzőinek favorizálása és tiltott olvasása. Portik beszámol arról, hogy Labiş gyakori kliense volt egy bukaresti antikváriusnak, aki olyan könyvekkel látta el a fiatal költőt, amelyeket nem lehetett a könyvesboltokban kapni, de még a könyvtárakban is a zárolt részlegre kerültek „veszélyes” tartalmuk miatt. A Labiş által beszerzett könyvek egyébként gyakran pusztán korábbi, két világháború közötti kiadásai voltak az olyan szerzők műveinek, mint épp az Eminescué, akinek a verseit csak válogatott, részben cenzúrázott kiadásokban lehetett olvasni a második világháború után. Portik egy olyan esetet is felidéz, amikor az antikváriusnál az Iskola egyik oktatójával találkoznak, aki szabadkozva arra hivatkozik, hogy egy olyan könyvet keres, amely az egyetemi könyvtárban sem hozzáférhető. Az ilyen jellegű véletlen találkozásokat mindannyiszor a konspiráció légköre lengi be – a Labiş által vásárolt könyvek egy részét pedig utóbb az Iskola vezetősége elkobozza.³²

Portik könyvének jelentős része szól arról, ahogyan a – lázadó természetű – Labiş kollégáival, oktatóival, „titkos” mestereivel kapcsolatokat teremt. Olyan, korszak-specifikus epizódok is megjelennek ugyanakkor, amelyek a korszak írószerepéhez való spontán és önkéntes alkalmazkodásról szólnak – ezekkel azonban, épp spontaneitásuk és önkéntességük miatt, maguk a szereplők nemigen tudnak mit kezdeni. Egy Labiş által kezdeményezett dokumentációs vonatút története jellemző például ebből a szempontból, egy hétvégén ugyanis Labiş egy olyan faluba ráncigálja el a vonakodó Portikot, ahol egy új típusú öntözőrendszert helyeztek üzembe. A lelkes fiatalember riportot készült írni ottani tapasztalatai alapján, az öntözőrendszer óre pedig gyanakodva fogadja a bejelentetlenül érkező fiatalokat. Portik szerint riport végül nem készült ennek a kiruccanásnak az alapján, vers viszont igen.³³

Egy másik epizód alapján, amelyik egy tiltott városi kiruccanást beszél el, következtethetünk arra is, hogy milyen kép élt a korabeli rendőrökben arról, hogy milyen egy igazi költő. A felidézett anekdotában a rendőr sehogy sem hajlandó elhinni, hogy az esti Bukarest utcáin járó vidám társaság fiatal tagjai poéták volnának – egy költő szerinte villában él, jólöltözött, és úgy általában komoly embernek néz ki. A kölyökarcú, tizenéves Labiş, Portik és társai ennek a robotportrénak sehogy sem voltak megfeleltethetők.³⁴ Tekintheznénk ezt az anekdotát elszigetelt, véletlenszerű esetnek is – mégis csábító értelmezés két, nyilvánosságbeli írószerep összeütközéseként tekinteni rá: a hivatalos, privilégiumokkal rendelkező, elismert kommunista író szerepe és a két világháború közötti időszakból örökölt bohém író-kép találkozik ebben az epizódban, és kétségtelen, hogy Labiş és „rebellis” kollégái ebben az esetben épp a bohém szerephez való vonzódásuknak adnak hangot.

Portik az íróiskola elvégzése után könyvtárosként dolgozott Erdélyben, de kapcsolatban maradt Labişsal, aki az egyetemen folytatta tanulmányait, és meg is láto-

gatta Portikot otthonában. Ez a karriermodell arra készítette emlékiratában Portikot, hogy összevesse az Iskola és a bölcsészkar társadalmi hatását, illetve funkciójukat. Ő maga az alábbi képet alakította ki az összevetés elvégzése alapján: „Az Iskola, mint művészeti képzést nyújtó intézmény, segített bennünket azoknak a készségeknek a kialakításában, amelyek az alkotási folyamat során hasznosak lehettek számunkra. A tantárgyaink ezt a célt szolgálták – míg a bölcsészkaron minden aköré összpontosult, hogy jövődöbéli tanárokat képezzenek.”³⁵ Portik még egy statisztikát is készített azokról a kortárs írókról, akik részt vettek valamelyik képzési formában, és ismert, publikált szerzőkké váltak. A statisztika mintegy számszerűen is alátámasztotta saját véleményét: összegzése szerint azok közül, akik 1951–1954 között az Íróiskolában végeztek, 15 jegyzett költő, 9 prózaíró, 1 kritikus került ki. Ugyanebben az időszakban a bölcsészkar végzettjei között 10 költőt, 12 prózaírót, 9 kritikust számolt össze.³⁶ Portik adatai nem tekinthetők ugyan minden tekintetben megbízhatónak, de az összevetés arányai minden bizonnyal érvényesek (az irodalomkritikusok száma például az Iskola végzettjei esetében megegyezik a hivatalos jelentésekben megjelenő adattal).

Portik másik elemzése az Iskola végzettjeinek publikációs fórumaival kapcsolatos – Labişsal folytatott beszélgetéseire alapozva összeveti az Iskola saját lapjának (*Anii de Ucenicie*) a publikációit és az Írószövetség hivatalos, fiatalokat promováló lapjának, a *Tînărul Scriitor*nak a profilját.³⁷ 1955-ben, mutat rá Portik, az írószövetségi lap szerkesztőbizottságának legfiatalabb tagja 31 éves volt, a legidősebb 61 éves, a szerkesztők átlagéletkora pedig 42. Portik szerint a legtöbben azok közül, akik először publikáltak a *Tînărul Scriitor*ban, korábban már az *Anii de Ucenicie* lapjain is megjelentek. Mivel az *Anii de Ucenicie* anyagainak megszerkesztéséért 1952 és 1954 között Labiş felelt, jól érzékelhette azt a merevséget, amely a „saját” publikációs fórumhoz képest az írószövetségi lapot jellemezte a fiatal tehetségek felkutatása terén.³⁸

A fenti, a diákok életvitelével, nézeteivel, szokásaival kapcsolatos leírások alapján körvonalazódik, hogy milyen szempontok merülhettek volna még fel, amennyiben a diákok szemléletének minden szinten érvényesülő átalakítása lett volna a cél: látható, hogy a létrehozandó „új ember” portréjához a diákok nem kívántak, és talán nem is tudtak volna teljes mértékben hasonlítani.

Az Iskola beolvadása a Bukaresti Egyetem struktúrájába

■ Arról, hogy az Iskola miképpen integrálódott a Bukaresti Egyetem struktúrájába, ugyancsak egy emlékirat alapján alkothatunk képet.³⁹ Stela Covaci, aki filológus egyetemi hallgató volt 1955 őszén, amikor az Iskola (addigra már, 1954 őszétől kezdődően Mihai Eminescu Irodalmi és Kritikai Intézet) megszűnt önálló intézményként létezni, és beolvadt az Egyetembe, a következőképpen emlékszik erre: „Abban az évben a Mihai Eminescu Intézet a Bölcsészkar egyik szakjává vált, a neve Irodalom és irodalomkritika szak lett. Mintegy 25-30 reménybeli író került így az egyetem padjaiba, és mindegyikük látogatta valamelyik alkotói műhelyt az alábbi három közül: próza, vers, irodalomkritika. Én magam versírással kísérleteztem akkoriban, és főként kíváncsi voltam a nemzedéktárs írókra, ezért kérvényeztem áthelyezésemet a román nyelv és irodalom szakról az új szakra, másodévesként. [...] Labiş padtársa voltam, és nagyokat mulattunk, amikor Brătucu [a versszeminárium vezetője] bekérte tőlünk az első félévre szóló »alkotói terveket«. Teljesen abszurd tervekkel álltunk elő, főként mivel bizonyos határidőkhöz is illeszkednünk kellett, sőt még a normát is túl kellett teljesítenünk. Labiş tervezte valahogy így nézett ki:

– 1 darab verses hőseposz (Vasile Roaită); javasolt határidő: 1955. december 1.;

– két darab drámai költemény, amely az illegális kommunista mozgalom történetéből inspirálódik; határidő: október 1.;

– öt szocialista realista költemény; határidő... stb.”⁴⁰

Az egyetemi keretek között Covaci, Labiş és kollégáik ugyanazt a bohém életformát követték, amelyet Portik és Ioniță elbeszélései alapján is ismerhetünk. Ilyenformán megállapíthatjuk, hogy az elvárt modellek követése továbbra sem valósult meg esetükben.⁴¹ Az Intézettől az Egyetemre került diákok között egyébként ott találjuk a romániai antikommunista ellenállás egyik legfontosabb értelmiségi figuráját, Paul Gomát is. Azokban az interjúkban, amelyeket Lucia Dragomir készített vele, Goma említést tett az 1954-es, szigorú felvételi vizsgáról (ez volt az az év, amelytől kezdve Intézetként működött tovább a korábbi Iskola), kedvenc tanáráként pedig Tudor Vianut említi.⁴² Gomát 1956-ban távolították el az egyetemről, antikommunista tevékenység miatt.

Az egyetemi struktúra részeként, az Irodalom és irodalomkritika szak rövidesen elveszítette önálló arculatát, és nem hagyott további emlékeztető nyomokat a román irodalom történetében.⁴³

Konklúzió helyett: kudarc vagy teljesített küldetés?

■ Az ötvenes évek Romániájának fiatal irodalmi intézményeit vizsgáló monográfiájában Radu Bîlbîie „kudarcbra fült kísérletről” beszél,⁴⁴ anélkül azonban, hogy pontos választ nyújtana arra a kérdésre, hogy milyen értelemben és milyen okokra visszavezethetően tekinthető kudarcnak ez az intézményesülési projekt. Lényegében maga az egyetemi struktúrákba történő beolvasztás az, amit eleve kudarcként ír le a szerző.

A hivatalos jelentések és a személyes narratívák egybevetése alapján azt láthatuk, hogy a szervezési problémák egyrészt a humán erőforrások hiányából adódtak, másrészt a képzési folyamat egyes, előre nem látott elemeiből (mint például a diákok életviteli igényei vagy az iskolán kívüli írópéldaképekhez való szoros kapcsolódás), és ezek együtt valóban részleges kudarcot eredményeztek. Ennek főbb okaiként az alábbi tényezőket azonosíthatjuk: 1. a diákok előképzettségének jelentős különbségei, illetve az Iskola elvégzését követő társadalmi integrációjukban tapasztalható különbségek; 2. megfelelően képzett oktatók hiánya, szervezési és fegyelmi problémák; 3. tehetséges, lázongó alkatú diákok jelenléte az oktatási programban (Labiş stb.), akik nem voltak hajlandók elfogadni az intézmény szabályzatának minden elemét.

Kétségtelen az is, hogy az Iskola hatása messze elmarad a mintaként szolgáló moszkvai Gorkij Intézetétől, amelyről Evgeny Dobrenko megjegyzi, hogy a szovjet irodalom legjelesebbjei igen nagy százalékban tartoztak a végzettjei közé.⁴⁵

Az intézmény a rövid távú célokat tekintve ugyanakkor részben mégis beváltotta a hozzá fűzött reményeket. A végzetek közül több olyan, megbízhatónak tekintett káder került ki, akik rövidesen az Írószövetség és az irodalmi folyóiratok szerkesztőségében kaptak munkát, felgyorsítva azt az irodalmi generációváltást, amelyik a politikai elitváltást kísérte. Ezekben az években Tudor Arghezi, sőt Mihail Sadoveanu megítélése is ingadozó volt – sokan látták úgy ekkoriban, hogy a fiatal tehetségek átvehetnék a helyüket az irodalmi értékrend csúcsán. Hogy ez hosszabb távon mégsem így történt, ahhoz a hatvanas évek újabb irodalompolitikai változásai is jelentős mértékben hozzájárultak.

Fontos azonban kiemelni azt, hogy az íróprogramban részt vevők kései memoárjaikban gyakorlatilag kivétel nélkül pozitívan nyilatkoznak magának az irodalmi képzésnek a gondolatáról. Ioniță, Portik, Micu, Panek korántsem tűnnek memoárja-

ik fogalmazásakor a szocialista realizmus elkötelezettjeinek, ugyanakkor pozitívan viszonyulnak az íróiskola, az íróképzés gyakorlatához.

A Mihai Eminescu Irodalmi és Kritikai Iskola rövid története a szovjet íróképzési modell egy olyan adaptációs kísérleteként írható le következésképpen, amelynek nem sikerült kellő alapokat biztosítani ahhoz, hogy sikeres legyen az adott körülmények között, így az alapítók inkább az erőik összevonása és az intézmény létező, egyetemi keretek közé történő integrálása mellett döntöttek. Az Iskolával kapcsolatos személyes narratívák alapján ugyanakkor körvonalazható és bizonyítható olyan, két világháború közötti írószerepeknek a modellként való továbbélése a diákok körében, amelyek abban az esetben is akadályt jelenthettek volna a szovjet modell meghonosításában, ha az Iskola vezetősége nem küszködött volna a megfelelően képzett oktatók hiányával.

Az intézményesülési esettanulmány jól mutatja, hogy a fiatal írók fontos szerepet játszottak a hatalom számára – a Mihai Eminescu Irodalmi és Kritikai Iskola azonban nem az egyetlen lehetőség volt arra, hogy „csatasorba állítsák” őket. Az íróképzés intézményes formaként elhalt ugyan, de az irodalom feletti intézményes kontroll továbbra is megmaradt: az egyetemek, a központilag ellenőrzött, kisszámú irodalmi folyóirat és könyvkiadó, a cenzúra, az irodalmi körök olyan hálózatot képeztek a továbbiakban is, amelyen keresztül ellenőrzés alatt lehetett tartani a romániai irodalmi életet egészen a rendszerváltásig.

■ JEGYZETEK

1. Lucian Boia: *Mitologia științifică a comunismului*. Humanitas, Buc., 2005. 152.
2. Sanda Cordoș: *Literatura între revoluție și reacțiune. Problema crizei în literatura română și rusă a secolului XX*. Biblioteca Apostrof, Cluj, 2002. 142.
3. Lucia Dragomir: *L'implantation du réalisme socialiste en Roumanie*. Sociétés & Représentations 2003. 1. sz. 9.
4. Evgeny Dobrenko: *The Making of the State Writer. Social and Aesthetic Origins of Soviet Literary Culture*. Stanford University Press, Stanford, 2000.
5. Az ötvenes években a román nemzeti költő, Mihai Eminescu neve „Mihail Eminescu” formában volt használatos a román nyilvánosságban – időközben a bevett névváltozat újra „Mihai Eminescu” lett. A jelen cikkben tárgyalt intézmény nevében tehát „Mihail Eminescu” szerepelt ugyan alapításakor, de én magam – a probléma jelzésével – a jelenleg használatos névváltozatot követem.
6. Később, 1955-ben egy másik, hasonló profilú Intézet is megalakult az NDK-ban, Lipcsében. Lásd Josef Haslinger: *The Leipzig Institute for German Literature*. New Books In German, URL: <http://www.new-books-in-german.com/featur55.htm>
7. Mark McGurl: *The Program Era: Postwar Fiction and the Rise of Creative Writing*. Harvard University Press, Cambridge-London, 2009. 87.
8. “Indeed it has been argued that one of the benefits of creative writing instruction is an increased appreciation, on the part of the student, of the true difficulty of the achievements of ‘real’ writers. A nicer way to put that would be to say that creative writing makes for ‘creative readers’—which is to say, more involved readers, which may be true.” Mark McGurl: i.m. 16; “Good readers are educated in the circle” – írja Evgeny Dobrenko a szovjet irodalmi körök korai tevékenységével kapcsolatos korabeli véleményeket idézve. Vö. Dobrenko: i.m. 383.
9. Marin Radu Mocanu: *Cazarma scriitorilor. Documente*. Libra, Buc., 1998. 209.
10. Ana Selejan: *Literatura în totalitarism, 1954: Anul „gloriosului deceniu”*. Cartea Românească, Buc., 2009. 158–234.
11. A „Secția de Literatură și Artă”, a kommunista párt Központi Bizottságának alárendeltségében működő Irodalmi és Művészeti Főosztály dokumentumai.
12. A zárójelben szereplő oldalszámok ebben az alfejezetben a dokumentumok alábbi kiadására vonatkoznak: Marin Radu Mocanu: i.m.
13. Scheibner Tamás: *A magyar irodalomtudomány szovjetizálása. A szocialista realista kritika és intézményei 1945–1953*. Ráció, Bp., 2014. 54, 246.
14. Lucia Dragomir: i.m. 320.
15. Kántor Lajos: *Domokos Géza kockázatai*. Polis, Kvár, 2014. 12.
16. Marin Ioniță: *Kiseleff 10. Fabrica de scriitori*. Paralela 45, Pitești, 2003.; második kiadása: Adevărul Holding, Buc., 2011.
17. Az alfejezet zárójelben megadott oldalszámait Marin Ioniță könyvének második kiadására vonatkoznak.
18. A cikksorozat (*Școala de literatură*) eredetileg a *Literatorul* című irodalmi folyóiratban jelent meg, 1994-ben, a 20–37. lapszámokban. Radu Bilbiie újraközli a sorozatot alábbi könyve jegyzetanyagában: *Istoria unui experiment eșuat: formarea instituționalizată a tinerilor scriitori*. Societatea Scriitorilor Militari, Buc., 2004. 355–378. (a továbbiakban: Bilbiie 2004.)

19. Nicolae Barna: *Dumitru Micu la 85 de ani*. Cultura 2013. november 7., 445. sz., URL: <http://revistacultura.ro/nou/2013/11/dumitru-micu-la-85-de-ani/>
20. Dumitru Micu: *Școala de literatură*. In: *Bilbiie* 2004. 355.
21. Uo. 365–366.
22. Uo. 368–370.
23. Uo. 356.
24. V6. *Bilbiie* 2004. 198–199.
25. Micu: i.m. 373.
26. Panek Zoltán: *Soha jobb/kor*. Új Holnap 1996. március. <http://web.archive.org/web/20020331021041/http://silver.uni-miskolc.hu/city/Olvaso/ujholnap/marcius/panek.htm>
27. *Anii de Ucenicie* 1952. 3. sz. (április)
28. Imre Portik: *Hora morții. Consemnări despre prietenul meu Nicolae Labiş*. Oscar Print, Buc., 2005. (a továbbiakban: Portik 2005)
29. Portik Emerik: *Stalin*. *Anii de Ucenicie* 1953. 3. sz. (május)
30. Portik Imre: *Ostașului sovietic*. *Anii de Ucenicie* 1953. 3. sz. (május); Portik Imre: *Drum*. *Anii de Ucenicie* 1954. 6. sz. (május)
31. Portik 2005. 13.
32. Portik 2005. 25–31.
33. Portik 2005. 81–91.
34. Portik 2005. 102–111.
35. Portik 2005. 154–155.
36. Portik 2005. 154.
37. A lapról átfogó képet próbál nyújtani Radu Bilbiie könyve (*Istoria unui experiment eşuat*, i.m.) a folyóiratra vonatkozó rész külön kiadványként is megjelent: Răduț Bilbiie: *Tânăra Scriitor: o monografie*. Tritonic, Buc., 2005.
38. Portik 2005. 152–153.
39. Cezar Ivănescu – Stela Covaci: *Timpul asasinilor*. Libra, Buc., 1997.
40. Stela Covaci : *Nicolae Labiş. 1956, anul oculator*. In: Ivănescu–Covaci: i.m. 241–242.
41. Stela Covaci : i.m. 244–245.
42. Lucia Dragomir : i.m. 318.
43. Lásd Bilbiie 2004. 207.
44. *Bilbiie* 2004.
45. Evgeny Dobrenko: i.m. 342.

